

УДК 316.3

ФРОЛОВА В.М.

СОЦІАЛЬНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті розглянуто соціальну стандартизацію як вид соціальних технологій; охарактеризовано соціальну стандартизацію держави. На підставі теоретичного аналізу та результатів конкретно-соціологічних досліджень в Україні соціальні стандарти проаналізовано в контексті соціальної політики.

Ключові слова: соціальний стандарт, соціальна технологія, прожитковий мінімум.

Технологізація діяльності сучасної людини, розвитку і функціонування суспільства, всього соціального простору актуалізувала питання про визначення сутності соціальних технологій як суспільного явища.

Н. Стефанов визначає соціальну технологію як “діяльність, в результаті якої досягається поставлена мета і вимірюється об’єкт” [12].

А. Зайцев визначає їх як “сукупність знань про способи і засоби організації соціальних процесів, самі ці дії, що дають змогу досягти поставленої мети” [3].

В. Іванов представляє соціальні технології як інноваційну систему методів виявлення і використання прихованих потенціалів соціальної системи, отримання оптимального соціального результату при найменших управлінських витратах. “Вони можуть бути також розглянуті як сукупність операцій, процедур соціального на шляху отримання оптимального соціального результату (зміцнення соціальної організацій, покращення умов життя людей, запобігання конфлікту та ін.). Соціальна технологія – найважливіший елемент механізму управління” [8].

У теоретичному значенні, як вказує В. Подшивалкіна, “соціальна технологія – це інструментальна система, що є результатом цілеспрямованої людської діяльності та створювана для вирішення завдань у певній проблемній галузі” [10].

Отже, соціальні технології це:

- спеціально організована галузь знань про способи і процедури оптимізації життєдіяльності людини в умовах зростаючої взаємозалежності, динаміки і оновлення суспільних процесів;
- спосіб здійснення діяльності на основі її раціонального розчленування на процедури і операції з їх подальшою координацією і синхронізацією й вибору оптимальних засобів, методів їх виконання;

– метод управління соціальними процесами, що забезпечує систему їх відтворення у певних параметрах: якості, властивості, обсяги, цілісності діяльності тощо;

– інноваційна система методів виявлення і використання прихованих потенціалів соціальної системи отримання оптимального соціального результату при найменших управлінських витратах.

Найважливішим завданням соціальної технології є виявлення закономірностей оптимальної самоорганізації і управління соціально-економічними процесами, використання їх з метою створення сприятливих умов життєдіяльності людей. Тому формування політики, яка визначається сучасним суспільством і проведеної сучасною державою, можливе тільки на основі технологізації, що передбачає максимально ефективно та доцільне використання ресурсів та коштів.

Удосконалення системи соціальних норм і нормативів пов'язано з формуванням державної системи соціальної стандартизації, яка забезпечує створення принципово нового механізму нормативно-правового регулювання державою розвитку всієї соціальної сфери країни. Державна соціальна стандартизація являє собою правову регламентацію пріоритетних соціальних нормативів і норм як державних мінімальних соціальних стандартів. Використання державних мінімальних соціальних стандартів сприяє підвищенню значущості норм і нормативів, що регламентують пріоритетні напрями соціальної політики, дає змогу постійно підтримувати реальний зміст основних державних соціальних гарантій.

Розглянемо більш детально, що розуміється під процесом стандартизації стосовно соціальних умов. Відповідно до Закону України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” від 05.11.2000 р. № 2017-III під процесом стандартизації розуміється таке: “Державні соціальні стандарти – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на основі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій” [6]. Законом розрізняються державні стандарти і стандарти галузей, підприємств, громадських організацій. Вимоги, встановлені державними стандартами, є обов'язковими для дотримання державними органами управління, суб'єктами господарської діяльності.

Соціальна стандартизація нерозривно пов'язана з використанням соціальних нормативів, що мають традиційно багатоцільове використання. Вони можуть виступати як критерії для різних зіставлень, визначення соціальних рейтингів територій, оцінювання близькості досягнутого життєвого рівня необхідного в цих умовах розвитку.

Найчастіше соціальні нормативи є основою бюджетного планування, коли визначається та частина фінансових ресурсів, яка піде на оплату сукупної ціни соціальної послуги.

На жаль, в економічній літературі й у працях з соціології до сьогодні не розмежовані такі поняття як “норма”, “норматив” і “стандарт” стосовно

соціальної сфери. На ці проблеми, як термінологічні, так і методичні, звертають увагу в своїй праці Н. Бакша, В. Гамукін і А. Свинцова [2].

Зокрема, досить часто плутають терміни “соціальна норма” і “соціальний норматив”. Більшість авторів схиляються до того, що “соціальні норми – це регулятори не будь-якої діяльності людини, а тільки його суспільної поведінки”. У перекладі з латинської норма – це керівне правило, зразок, приклад, еталон, до якого треба прагнути. Тим самим, коли йде мова про підтримку літніх людей, пенсіонерів, інвалідів, сиріт та інших малозабезпечених, нужденних верств населення, то більшою мірою мова йде про соціальні норми. Соціальні норми часто не мають кількісного вираження, тому що це моральні, етичні правила і стереотипи, властиві суспільству в конкретному часовому інтервалі.

Водночас “соціальні нормативи” припускають по можливості використання кількісних оцінок, тобто показників, які застосовуються для вирішення цілого ряду соціальних завдань. До завдань соціального нормування слід віднести: формування соціальної політики на основі стратегічних і поточних орієнтирів, визначення напрямів розвитку соціально орієнтованої економіки та визначення величини бюджетних видатків на розвиток соціальної сфери.

У загальному вигляді соціальний стандарт характеризує нинішній рівень споживання тих чи інших благ, який визнається більшістю населення або представниками тієї чи іншої суспільної групи людей прийнятним (нормальним) для себе. Такі соціальні стандарти існують у свідомості людей. Водночас вони не мають чітких меж і документально не оформлені [11].

Соціальні стандарти можуть використовуватися державою як інструменти управління соціальним розвитком при виробленні соціально-економічної політики, вирішенні організаційних завдань, формуванні та реалізації соціальних програм, закріпленні та забезпеченні соціальних гарантій громадян та вирішенні інших соціальних завдань.

У цьому випадку соціальні стандарти повинні мати вигляд чітко зафіксованих нормативів, що мають обов’язковий чи рекомендаційний характер. Водночас державні органи влади в усіх випадках встановлюють правила їх застосування.

У рамках конкретних напрямів соціальної стандартизації як державні мінімальні соціальні стандарти можуть використовуватися такі види соціальних нормативів і норм:

- нормативи (норми) номенклатури об’єктів соціальної стандартизації (асортимент, перелік, набір тощо);
- нормативи (норми) якості об’єктів соціальної стандартизації (обсяг у натуральному або вартісному виразі);
- норми якості об’єктів соціальної стандартизації;
- нормативи часу надання об’єктів соціальної стандартизації (граничні терміни обслуговування, періодичність тощо);
- нормативні співвідношення об’єктів соціальної стандартизації.

Соціальні нормативи встановлюють вимоги до мінімальної величини соціального обслуговування населення. Для вирішення завдань в сфері споживання, забезпечення мінімальних державних гарантій громадянам країни використовуються головним чином мінімальні соціальні стандарти. Однак навіть мінімальні показники утворюються не самі, а складаються в результаті розвитку соціальної сфери. Водночас слід зазначити, що такий “мінімалістський” підхід не створює необхідних стимулів для ефективного соціального розвитку. Наприклад, якщо система оплати праці буде орієнтуватися тільки на низькодохідні групи населення, то вона не зможе успішно вирішувати завдання стимулювання соціально-економічного розвитку.

Для визначення державних мінімальних стандартів в Україні у сфері освіти, охорони здоров'я, культури та інших послуг було б правомірним поняття стандарту також пов'язувати з дозволеною до застосування технологією, що забезпечує певну якість обслуговування.

Встановлення державних соціальних стандартів має бути спрямоване на вирішення таких завдань:

- удосконалення механізму реалізації основних конституційних прав громадян;
- соціальний захист населення і задоволення найважливіших потреб людини в матеріальних благах та соціальних послугах;
- визначення видів гарантованих соціальних виплат і послуг за рахунок бюджетів всіх рівнів та державних позабюджетних фондів;
- забезпечення соціальної стабільності та сталого розвитку суспільства;
- збереження єдиного соціального простору країни на основі вирівнювання умов доступності споживання матеріальних благ та послуг у різних регіонах України;
- забезпечення доступності соціальних послуг для громадян;
- підвищення якості соціальних послуг і контроль за їх забезпеченням;
- управління діяльністю установ та організацій, що здійснюють реалізацію державних мінімальних стандартів;
- вдосконалення позабюджетних відносин;
- концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціальної політики.

На початковій стадії ринкових реформ в соціальній сфері склалася ситуація, яку можна охарактеризувати такими негативними тенденціями:

- нестійка динаміка реальних доходів населення;
- високий рівень диференціації різних соціальних груп за розміром грошових доходів;
- значна частина домашніх господарств з доходами нижче ніж прожитковий мінімум.

Часто брак ресурсів, які виділяє держава, не дає змоги повною мірою реалізувати конституційні гарантії громадян у сфері освіти, житлового забезпечення, охорони здоров'я, освіти і культури. Проблемою для багатьох регіонів і муніципальних утворень тривалий час залишалася

заборгованість з оплати праці працівників бюджетної сфери. У таких умовах зменшення актуальності зазначених проблем можливе на основі концентрації ресурсів бюджетів різних рівнів на вирішенні пріоритетних завдань соціальної політики.

У встановленні державних соціальних стандартів існує два підходи, відповідно до яких державні соціальні нормативи поділяються на дві групи. Перша – це стандарти, орієнтовані на забезпечення мінімальних соціальних гарантій. До них відносяться: прожитковий мінімум різних категорій населення, мінімальний розмір оплати праці, мінімальний розмір пенсій, мінімальні значення низки соціальних допомог, норми забезпечення безкоштовними освітніми та медичними послугами, нормативи соціального обслуговування інвалідів, людей похилого віку, дітей, які залишилися без піклування батьків, та інші категорії населення.

До другої групи належать “раціональні” або середні стандарти, які є індикаторами реально сформованої соціальної ситуації та нормами соціального благополуччя. До цієї групи стандартів належать, наприклад: середня заробітна плата, середній розмір пенсій, середня забезпеченість житлом, середньодушовий дохід, середні значення показників якості життя.

На відміну від нормативів першої групи стандарти другої групи, як правило, не є нормами, а являють собою індикатори рівня задоволення соціальних потреб.

Мінімальні соціальні стандарти є державними гарантіями виживання людей. Відповідно до Закону України “Про прожитковий мінімум” від 15.07.1999 р. № 966-XIV, прожитковий мінімум – це вартісна величина набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, які необхідні для нормального функціонування організму людини і для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [4]. Згідно із цим Законом, склад споживчого кошика, тобто набору товарів і послуг, необхідних для задоволення першочергових потреб людини, має змінюватися не рідше, ніж раз на п’ять років.

Показником, що дає можливість оцінити інфляційну динаміку з мінімізацією ефектів шоків пропозиції, сезонних коливань окремих продуктів та адміністративного регулювання цін, є базовий індекс споживчих цін. Індекс споживчих цін – показник, що характеризує зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Він є показником зміни вартості фіксованого набору споживчих товарів та послуг у поточному періоді порівняно з базисним.

Існують різні методи розрахунку базового індексу споживчих цін: метод виключення змінного переліку товарів (послуг)-представників, метод виключення постійного переліку товарів (послуг)-представників, метод плинного середнього, метод усіченого середнього, метод медіанної інфляції, структурний векторно-авторегресійний метод (SVAR). Серед

зазначених методів розрахунку було обрано метод виключення з індексу споживчих цін постійного переліку товарів (послуг)-представників [9]. Товари (послуги)-представники, які виключаються, визначаються шляхом експертних оцінок фахівців Держкомстату України, Національного банку України та Міністерства економіки України. Цей метод є одним із традиційних у світовій статистичній практиці. Його перевагами є можливість забезпечення зіставлення часових рядів індексів, а також доступність для розуміння громадськістю.

Розрахунки базового індексу споживчих цін проводяться за міжнародною класифікацією індивідуального споживання за цілями та здійснюються відповідно до модифікованої формули Ласпейреса:

$$I = S \left[\frac{W_{j,t/0}}{W_{j,t-1/0}} \right]$$

Прожитковий мінімум визначається в розрахунку на місяць на одну особу. Окремо прожитковий мінімум розраховується для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років, дітей у віці від 6 до 18 років, працездатних осіб та осіб, які втратили працездатність.

Прожитковий мінімум застосовується для:

- загальної оцінки рівня життя в Україні;
- визначення права на призначення соціальної допомоги;
- визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в сферах охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та ін.;
- встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
- встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат, виходячи з вимог Конституції України та законів України [9].

Розміри прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць, визначені ст. 21 Закону України “Про Державний бюджет України на 2011 рік” та наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Прожитковий мінімум на одну особу
в розрахунку на місяць у 2011 р., грн**

Соціальні та демографічні групи населення	Термін дії			
	З 01.01.2011 р. до 31.03.2011 р.	З 01.04.2011 р. до 30.09.2011 р.	З 01.10.2011 р. до 30.11.2011 р.	З 01.12.2011 р. до 31.12.2011 р.
Діти віком до 6 років	816	832	853	870
Діти віком від 6 до	977	997	1022	1042

18 років				
Працевдатні особи	941	960	985	1004
Особи, які втратили працевдатність	750	764	784	800
Середній показник	894	911	934	953

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання.

Мінімальна заробітна плата регулюється з урахуванням рівня економічного розвитку, продуктивності праці, середньої заробітної плати і величини прожиткового мінімуму. Розмір мінімальної зарплати встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України не рідше ніж один раз на рік, переглядається залежно від зміни розміру прожиткового мінімуму для працевдатних осіб.

З 01.01.2010 р. відповідно до Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України стосовно погодинної оплати праці" від 25.06.2009 р. № 1574-VI, в Україні запроваджена погодинна оплата праці. Подамо розміри мінімальної заробітної плати у співвідношенні з погодинною платою (табл. 2) [7].

Таблиця 2

Співвідношення мінімальної заробітної плати із погодинною платою

Термін дії	Мінімальна заробітна плата в розрахунку на місяць, грн	Мінімальна заробітна плата в погодинному розмірі, грн
З 01.01.2011 р. до 31.03.2011 р.	941	5,66
З 01.04.2011 р. до 30.09.2011 р.	960	5,77
З 01.10.2011 р. до 30.11.2011 р.	985	5,92
01.12.2011 р.	1004	6,04

Аналіз сформованого механізму управління соціальним розвитком показав, що соціальні стандарти використовуються в практиці переважно як інструменти фінансового управління, а не як соціальні орієнтири. Це пов'язано, перш за все, з існуючими підходами до державної соціальної стандартизації, які розглядають правову регламентацію пріоритетних соціальних нормативів і норм як державних мінімальних соціальних стандартів. Під державними мінімальними соціальними стандартами розуміється встановлений законами України або рішеннями виконавчих органів державної влади суб'єктів України на певний рівень соціальних гарантій, доступ до яких забезпечується для кожного громадянина.

Соціальні стандарти як інструмент бюджетної політики закріплені в Бюджетному кодексі України. У практичній роботі при формуванні бюджетів різних рівнів застосовується система соціальних норм і нормативів з широкого кола показників. За допомогою зазначених норм забезпечуються конституційні права громадян. Більшість цих норм є зобов'язаннями держави перед різними групами населення і повинні

забезпечуватися за рахунок його фінансових ресурсів. Проте розміри соціальних норм встановлюються державою у багатьох випадках визначені без достатніх підстав і переглядаються залежно від темпів інфляції і наявних фінансових ресурсів. При цьому зберігається загальна тенденція до розширення їх кола і відносному зниженню рівня регульованих ними гарантій.

Таким чином, найважливішим напрямом використання системи соціальних стандартів є вдосконалення міжбюджетних відносин і державної підтримки місцевих бюджетів у частині забезпечення соціального розвитку. Звідси випливає і основний принцип формування та застосування соціальних стандартів – зміни структури закріплення доходів і видатків на соціальні потреби по бюджетах всіх рівнів та державних позабюджетних фондів при розмежуванні предметів ведення і повноважень між органами влади та місцевого самоврядування. Формування та застосування соціальних стандартів є на сьогодні найважливішим засобом підвищення керованості соціальним процесом, подолання кризи у соціальній сфері та здійснення соціальних реформ.

Список використаної літератури

1. Атаманчук Г.В. Государственное управление / Г.В. Атаманчук. – М. : Економіка, 2000.
2. Бакша Н.В. Аспекты бюджета: императивный, экономический, финансовый, налоговый, социальный / Н.В. Бакша, В.В. Гамукин, А.П. Свинцова. – М. : Вид-во ИПО, 2001. – 416 с.
3. Зайцев А.К. Внедрение социальных технологий в практику управления / А.К. Зайцев // Социальное развитие предприятия и работа с кадрами. – М. : Экономика, 1989. – С. 95.
4. Закон України “Про державні мінімальні соціальні стандарти України” від 15.07.1999 р. № 966-XVI.
5. Закон України “Про Державний бюджет України на 2011 рік” від 23.12.2010 р. № 2857-VI.
6. Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії ” від 05.11.2000 р. № 2017-III.
7. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України стосовно погодинної оплати праці” від 25.06.2009 р. № 1574-VI.
8. Иванов В.А. Социальные технологии в современном мире / В.А. Иванов. – М. ; Н. Новгород, 1996. – С. 4.
9. Методологічні положення щодо організації статистичного спостереження за змінами цін (тарифів) на споживчі товари (послуги) і розрахунку індексу споживчих цін // Держкомстат України. – К., 2006.
10. Подшивалкина В.И. Социальные технологии: проблемы методологии и практики / В.И. Подшивалкина. – Кишинев, 1997.
11. Политика доходов и заработной платы : учебник / [О.М. Ананьев, Л.М. Ликова, И.В. Ильин и др. ; под ред. П.В. Савченко, Ю.П. Кокина]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономист, 2004. – 525 с.
12. Стефанов Н. Общественные науки и социальная технология : [пер. с болг.] / Н. Стефанов. – М., 1976. – С. 182.
13. Петрик О. Проблема вибору цільового показника монетарної політики / О. Петрик, Ю. Половнъов // Вісник НБУ. – 2003. – № 07. – С. 8–14.

14. Bilke L. A user point of view on core inflation measures / L. Bilke // UNECE WP. – 2006. – № 8. – 4th May.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://loresh.com.ua>.

Фролова В.Н. Социальная стандартизация в социальной политике как вид социальной технологии

В статье рассматривается социальная стандартизация как вид социальных технологий; дана характеристика социальной стандартизации государства. На основе теоретического анализа и результатов конкретно социологических исследований в Украине социальные стандарты проанализированы в контексте социальной политики.

Ключевые слова: *социальный стандарт, социальная технология, прожиточный минимум.*

Frolova V. Social Standardization in Social Policy as a Form of Social Technology

The article examines the social standardization as a form of social technology, gives a description of the social standards of the state. Based on theoretical analysis and the results of specific case studies in Ukraine, the author analyzes the social standards in the context of social policy.

Key words: *social standards, social technology, cost of living.*

Надійшла в редакцію 13 жовтня 2011 року